

VÕRO INSTITUUDI TOIMÕNDUSÕQ 23
PUBLICATIONS OF VÕRO INSTITUTE

**KIRÄNDÜS/KIIL
VEIDEMBÜSEN**

**KIRJANDUS/KEEL
VÄHEMUSES**

**MINORITY
LITERATURE/LANGUAGE**

Toimõndanuq Jüvä Sullõv

Võro 2009

Võro Instituudi toimõndusõq 23

Publications of Võro Institute 23

Toimõndaja / Editor: Jüvä Sullõv

Kaasõpilt / Cover design: Tuuli Tubin

Inglüse kiil / English: Mari Mets

Nõvvoandja / Advisor: Triin Iva

Toimõndusnõvvokogo / Advisory board:

Renāte Blumberga (Lāti Aoluu Instituut, Lāti Ülikuul),
Martin Ehala (Talliina Ülikuul), Riho Grünthal (Helsingi
Ülikuul), Hasso Krull (Eesti Humanitaarinstituut, Talliina
Ülikuul), Karl Pajusalu (Tarto Ülikuul), Péter Pomozi
(Eötvös Lorándi Ülikuul), Tiit Rosenberg (Tarto Ülikuul),
Janne Saarikivi (Helsingi Ülikuul), Anneli Saro (Tarto
Ülikuul), Helena Sulkala (Oulu Ülikuul), Taive Särg (Eesti
Kirändüsmuusõum), Heiki Valk (Tarto Ülikuul), Eberhard
Winkler (Göttingeni Ülikuul)

Võro Instituudi toimõnduisi indeksiirjä om:

Publications of Võro Institute is indexed in:

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalne arhiiv (DIGAR)

Toimõndusõ aadrõs / Editorial address:

Võro Instituut, Tarto huulits 48, 65609 Võro, Estonia

tel +372 78 28750, faks: +372 78 28757

kodoleht: <http://www.wi.ee/vr/toimondusooq>

e-post: juvasul@ut.ee, wi@wi.werro.ee

Trükk: Bookmill

ISBN 978-9985-9990-1-1

ISSN 1406-2534

UDMURTIN KIELEN KÄYTTÖ NYKY-YHTEISKUNNASSA

NATALIA KONDRATIEVA

0. Udmurtia puhutaan Udmurtian Tatarstanin ja Baškirian tasavalloissa sekä Kirovin ja Permin alueilla Venäjällä. Udmurtian tasavallassa udmurtin kielellä on virallinen status. Vuoden 2002 väestölaskennassa udmurtteja oli Venäjällä 636 906 henkeä. Heistä Udmurtian tasavallassa asui 460 584 henkeä. Vuoden 1989 väestölaskennan antamiin tuloksiin verrattuna udmurttien lukumäärä on siis laskenut 11% eli noin 77 000 henkeä, mikä johtuu pääosin laskeudesta syntyvyydestä sekä assimilaatiosta.

Tässä artikkelissa tarkastelen udmurtin kielen säilyttämistä ja kehittämistä edesauttavia sekä häiritseviä tekijöitä.

Venäläisten sosiolingvistien mukaan kielen elinvoimaisuutta voidaan tutkia kolmella sosiolingvistisellä mittarilla. Nämä ovat 1) väestörakenne, 2) kielen virallinen asema ja 3) kielen nauttima institutionaalinen tuki (Vahtin & Golovko 2004). Pelkät tilastotiedot eivät yksin voi kertoa, kuinka elinvoimainen kieli on. Lisäksi täytyy siis tutkia myös puhujien suhdetta äidinkieleensä. Käsittelen seuraavaksi kielen elinvoimaisuutta.

1. *Väestörakenne.* Tarkasteluvälillä 1989–2002 udmurttien lukumäärä koko Venäjän alueella väheni 77 900:lla (vähennystä 10,9%) sekä Udmurtian tasavallassa 35 900:lla (vähennystä 7,8%). Udmurttien lukumäärän väheneminen johti heidän prosentuaalisen osuutensa pienemiseen aina 30,9%:sta 29,3%:iin väestöstä.

Kielen säilymisen kannalta ongelmana on väestön vanheneminen. Naisten keski-ikä on 40 vuotta ja miesten 42 vuotta. Ensimmäisestä taulukosta voidaan huomata tämän ongelman johtuvan pääosin laskeudesta syntyvyydestä. Toisaalta se johtuu kaupungistumisesta. Verrattuna vuoteen 1959 kaupungissa asuvien udmurttien määrä on nimittäin kaksinkertaistunut (ks taulukko 2). Asiassa on kaksi puolta. Toisaalta koulutuksen laatu ja ammattien kirjon moninaistuminen ovat kulttuuria elinvoimaistavia tekijöitä. Toisaalta taas kaupungistumisesta seuraa venäläistymistä ja udmurttien kielen ja kulttuurin

katoa, koska kaupunkikouluissa opetetaan harvoin udmurtia. Sitä paitsi monet kaupunkiin muuttavat udmurtit kohtaavat taloudellisia ongelmia: esim asuntojen ja vakituksen työn puutteen. Juuri siksi he eivät kiirehdi perustamaan perheitä ja kasvattamaan lapsia, mikä vaikuttaa edelleen demografiseen tilanteeseen.

On selvää, että jos näihin ongelmiin ei kiinnitetä huomiota, udmurttien lukumäärä jatkaa laskemistaan.

Taulukko 1. Udmurttien lukumäärä

Ikä	Miehiä	Naisia	Yhteensä
0-17	60 323	58 419	118 742
18-34	70 988	73 003	143 991
35-54	109 845	126 483	236 328
55-69	32 159	50 617	82 766
> 70	13 185	41 847	55 032
?	17	20	37
yhteensä	286 517	350 389	636 906
keski-ikä	42	40	

Taulukko 2. Udmurttien lukumäärä kaupungeissa ja kylissä

Vuosi	Kaupunki	Kylä
1959	22%	78%
1989	49%	51%
2002	46,6%	53,4%

2. Udmurtin kielen ja kulttuurin kehittämiseksi on Udmurtian tasavallassa lähdetty kehittämään *institutionaalista tukea*. Se on tärkeällä sijalla minkä tahansa kielen kehityksessä, koska ilman virallista tukea ei vähemmistökieliä voida kehittää.

Udmurtin kielen ollessa kyseessä tämä tarkoittaa ennen kaikkea:

- a) Yhteiskunnallisia ja valtiollisia instituutioita, joita ovat
 - kansallisuusasiain neuvosto presidentin kanslian yhteydessä,
 - Udmurtian valtioneuvoston etnokonfessionaalisia suhteita hoitava pysyvä komissio,
 - asiantuntijoiden ja konsulttien neuvosto Udmurtian tasavallan kansallisuuspolitiikan ministeriön yhteydessä,

– udmurtin kielen termino-ortografinen komissio tasavallan valtioneuvoston puheenjohtajan kanslian yhteydessä.

Jokainen näistä instituutioista on osaltaan vastuussa udmurtin kielen säilymisestä ja kehityksestä. Viime vuosina on esimerkiksi termino-ortografisen komission työ tuottanut paljon tulosta, mm Udmurtian perustuslain korjatun laitoksen udmurtin kielellä. Monia venäjänkielisiä sanoja on muutettu neologismeiksi ja paikannimiä on palautettu alkuperäiseen muotoonsa. Izhevskissä udmurttikulttuurin esilläolo on lisääntynyt. Kolmena viime vuonna on saatu aikaan 2300 valtiollisen sekä kunnallisen yrityksen, oppilaitoksen ja organisaation nimen käännökset. On ilmestynyt udmurtinkielisiä postikortteja. Säännöllisesti, noin neljännesvuosittain, järjestetään nuorison parissa hyvin suositut uudet musiikkifestivaalit ("Yumshan"). Udmurtian kansallismuseo, Kuzebaj Gerdin museo, on hankkinut välttämättömät tekniset välineet esitelmien järjestämiseen udmurtiksi, aloittanut näytteilleasetuspöytien tekstien kääntämisen udmurtiksi ja julkaissut kaksikielisen lasten oppaan siitä, mitä on näytteillä. Pääkaupungissa joillakin joukkoliikennereiteillä on otettu käyttöön kovaäänisistä kuulutettavat tervehdykset udmurtiksi.

Vaikkakin mielestäni kaikki nämä sekä vastaavat toimenpiteet ovat hyödyllisiä, niitä ei järjestetä muualla kuin pääkaupungissa, ei esimerkiksi Sarapulissa, Glazovissa tai Votkinskissa. Erään kyläkoulun udmurtin kielen ja kirjallisuuden opettaja kerran huomautti, että on tarpeellista muistaa myös syrjemmällä asuvat udmurtit tässä suhteessa. Nimeen omaan he säilyttävät ja välittävät eteenpäin udmurttilaista kulttuuria sukupolvesta sukupolveen. Nyt on vaarana se, että he unohdettuina alkavat vaihtaa kieltään, kuten on jo ollut sosiolingvistisissä tutkimuksissa havaittavissakin. On siis maaseutuväkeä silmällä pitäen tärkeää huomata udmurtin kielen arvovallan merkitys ja saada esimerkiksi specialistit kertomaan heille kaksikielisuuden hyödyistä.

b) Kansallisuuksien kulttuurilliset yhdistykset ja yhteiskunnalliset rakenteet.

Kansallisuuksien kulttuuriyhdistykset (Natsional'noe kul'turnoe objedinenie NKO) toimivat hyvin tärkeässä välitystehtävässä käyden dialogia valtioiden ja etnisten yhdistysten kesken. Nykyisin Udmurtiassa toimii aktiivisesti 30 etnis-yhteiskunnallista järjestöä, jotka tuo-

vat piirissään yhteen 18 kansallisuuden edustajat ja joilla on jaostoja tasavallan kaupungeissa ja alueilla. Melkein jokaisella kansallisuudella on oma kulttuuriyhdistyksensä. Udmurtiasta löytyvät mm venäläinen, armenialainen, ukrainalainen, juutalainen, azerbaidžanilainen, saksalainen jne NKO.

Udmurteilla on oma yleisudmurtialainen järjestö Udmurt Kenesh, udmurttikulttuurin yhteisö Demen sekä yhteiskunnallinen nuorisojärjestö Shundy. Vuonna 2008 Izhevskissä on perustettu ”Ystävyyden talo”, josta kaikki etnisyhteiskunnalliset järjestöt ovat saaneet omat tilat.

c) Udmurtin kielen tutkimuksen tieteelliset keskuksset.

Udmurtiassa on yhteensä viisi udmurtin kieltä kehittävää tieteellistä keskusta. Udmurtin kielen tutkimuksen tieteellisiin keskuksiin kuuluvat

- Venäjän tiedeakatemian uralilaisen jaoston udmurtin kielitieteen, kirjallisuuden ja historian osasto (Institut istorii, jazyka i literatury Ural'skogo otdelenija Rossijskoj Akademii Nauk),

- Udmurtian valtionyliopiston udmurttilaisen filologian tiedekunta,

- Glazovin pedagogisen instituutin udmurttilaisen filologian laitos,

- Matemaattisen lingvistiikan laboratorio (laboratorija matematicheskij lingvistiki) Udmurtian valtionyliopistossa,

- Kansallisen koulutuksen tieteellisen tutkimuksen instituutti kansanopetuksen ministeriön yhteydessä.

Jokaisella näistä keskuksista on tehtävänä kehittää udmurtin kieltä. Näistä ensiksi mainitun eli Venäjän tiedeakatemian uralilaisen kielitieteen jaoston udmurtin kielitieteen kirjallisuuden ja historian osaston pitäisi olla statukseltaan tärkein. Udmurtin kielitieteen parissa työskentelee kuitenkin vain kuusi työntekijää. On selvää, että kuusi ihmistä ei kykene käsittelemään kaikkia udmurttilaisen kielitieteen ongelmia (esim klassisen kieliopin puuttumista, alakohtaisten ja käännössanakirjojen puutetta, udmurtian kielen tutkimusta erilaisia tietotekniikan sovelluksia hyväksi käyttäen).

Viime vuosina aspiranttien ja tohtoriopiskelijoiden lähettäminen Moskovan ja Pietarin vastaaviin oppituoleihin on ollut pysähdyksissä. Tällä selittyy se ilmeinen asia, että udmurttilainen kielitiede ei välttämättä enää ylipäätään tule kosketuksiin kaikkien maailmalla

vallitsevien lingvististen suuntauksien ja ongelmien kanssa. Tässä suhteessa Viron, Suomen ja Unkarin oppilaitokset tarjoavat merkittävää apua näihinkin ongelmiin opettaessaan aspirantteja. Kiitämme heitä siitä.

3. Udmurtin kielen virallinen asema ja udmurttien suhde äidinkielenensä.

Udmurtin kieli ja venäjä ovat Udmurtian tasavallan viralliset kielet. Laki virallisesta asemasta säädettiin 25. lokakuuta 1991. Lain on määrä lisätä udmurtin taidon arvostusta ja laajentaa sen käyttöä. Jotta kieli saisi itsenäisen kielen statuksen, sitä olisi voitava käyttää kaikilla yhteiskunnallisen elämän alueilla: yhtä hyvin tieteessä ja taiteessa kuin virastoissa, viihteessä ja mediassakin. Tutkijoiden havaintojen mukaan udmurtin kielen edustus eri elämän aloilla riippuu asuinpaikasta. Mitä suurempi asutuskeskus on kyseessä, sitä vähemmän kieltä käytetään. Useat koulut eivät halua opettaa udmurttia, koska kaikkien oppilaiden täytyy suorittaa yhtenäinen valtiollinen koe venäjäksi. Siksi udmurtin kielen oppituntien tilalla opetetaan venäjää. Tämän katsotaan olevan välttämätöntä, jotta varmistettaisiin oppilaiden mahdollisuudet pyrkiä korkeakouluihin, kun taas esimerkiksi Tatarstanissa voidaan yliopistoon pyrkiä tataarin kielellä.

Seppo Lallukan mukaan udmurtin ja marin kielet säilyvät parhaiten diasporassa. Lallukka esittää edelleen, että ”ympäristöissä, joissa käytetään useampaa kuin kahta kieltä, kynnys pienten kielten käyttämiseen on pysyvästi alempi. Kaksikielisillä alueilla jompikumpi kahdesta muodostuu hallitsevaksi ja alkaa syrjäyttää toista”. (Lallukka 1997: 231–232) Oletettavasti Baškirian ja Tatarstanin etnokulttuuriset erikoispiirteet – venäjän ja tataarin (sekä venäjän ja baškiirin) rinnakkaiselo, antavat udmurteille ja marilaisille vahvan signaalin oman kulttuurin ja kielen säilyttämisen mielekkyydestä ja vahvistavat heidän etnistä itsetuntoaan.

Voidaan todeta, että viranomaiset kyllä yrittävät kehittää udmurtin kieltä, mutta väestö sitä vastoin on luopumassa siitä. Tämä johtuu ilmeisesti historiallisista syistä. 1960–1980-luvuilla Venäjällä ei kiinnitetty huomiota vähemmistökielten kehittämiseen. Udmurtin kieli on mm koulutuksen ja sosiaalipalvelujen alueella syrjäytynyt. Tässä on kyse kielenvaihdon kierteestä. Sukupolvi joka on aikanaan ollut todistamassa kielen syrjäytymistä julkisesta elämästä 60–80-luvuilla, ei edelleenkään opeta sitä myöskään lapsilleen. Siksi kielen säilyttämis-

pyrkimyksille tarvitaan valtion tukea. Toivottavaa on, että udmurtin kielen elvyttäminen ja kehittäminen Udmurtiassa tulee jatkumaan ja että se mahdollistaa udmurtin kielen prestiisin lisääntymisen nyky-yhteiskunnassa.

Lähteet

Vahtin, Nikolaj; Golovko, Jevgenij 2004: *Sotsiolingvistika i sotsiologija jazyka*. Sankt-Peterburg: IC "Gumanitarnaja Akademiya".
Lallukka, Seppo 1997: *Vostotsno-finskije narody. Analiz etnodemografitseskij protsessov*. Sankt-Peterburg: Jevropejskij dom.

Natalia Kondratieva: Udmurdi keele pruukminõ täämbädse ao ütiskunnan

Vinne sotsiolingviste perrä võidas keele elojovvulisust mõõtaq kolmõ esisugudsõ mõõdipuu perrä: 1) rahva kuunsais, 2) keele ammõtlinõ sais ja 3) ammõdiasotuisi tugi keelele. Pallalt statistiganumbridõ perrä saa-ai üteldäq, ku elojovvulinõ kiil om. Neländäs tulõ viil uuriq, määne om udmurtõ hindä vaihõkõrd uma imäkeelega.

1. Rahva kuunsais. Udmurdiq ommaq Udmurdi Vabariigi põlis-rahvas. Aastaga 2002 ammõtliidsi numbridõ perrä eläs vabariigin vindläisi (60,1 %), udmurtõ (29,3 %), tatarlasi (6,9 %) ja muid rahvit. 1989. aastaga rahvalugõmisõ numbridõga võrrõldaq om udmurtõ 11% veidembäs jäänüq.

2. Udmurdi keele ammõtlinõ sais. Udmurdi kiil om Udmurdi Vabariigin ammõtlik kiil nigu vinne kiilgi. Ammõtligu keele säädüs om vasta võet 25. rehekuu pääväl 1991.

3. Ammõdiasotuisi tugi. Udmurdi Vabariigi rahvapoliitikat tegeväq mitmõsugudsõq asotusõq:

- a) ütiskundlis-riiklidsõq asotusõq
 - rahvasäädüse nõvvokogo presidendi kandsalei man,
 - Udmurdi riiginõvvokogo etnokonnaalitsidõ vaihõkõrdo püsükomisjon,
 - asatundjidõ ja nõvvomiihi kogo Udmurdi Vabariigi rahvapoliitiga ministeeriumi man,
 - udmurdi keele termini- ja õigõkirotuskomission vabariigi

riiginõvvokogo juhataja kandsalei man,

b) rahvidõ kultuuriütistüseq ja ütiskundlidsõq asotusõq ni

c) udmurdi keele tiidüslidseq uurmiskeskusõq.

Vinne sotsiolingviste soovitõdu mõõdipuu perrä või sis udmurdi keele sais peris hää tundudaq. A ku kaiaq, midä arvasõq udmurdiq uma keele ammõtligu pruukmisõ kotsilõ, või asi paistudaq hoobis tõisildõ. Taa vastaolo tulõ aoluust. 1960.–1980. aastil peetä-äs Vinne-maal väikeisi kiili iist kuiki pallõ huult. Udmurdi kiil om kõrvalõ jäänüq nii koolioppusõst ku sotsiaalteenüsst. Sugupõlv, kiä umal aol näkk udmurdi keele kõrvalõjäämist avaligust elost, kõnõlõ-õi taad kiilt inämb umilõ latsilõ. Tuuperäst om keele alalõhoitmisõ pingutisilõ vaia kõvva api riigi puult.

Natalia Kondratieva: The use of the Udmurt language in its contemporary environment

Russian sociolinguists agree that the vitality of a language can be examined with the help of three sociolinguistic indicators. These are 1) demographic composition, 2) the official status of the language, and 3) the institutional support. Still, a mere statistical information can not indicate the vitality of a language. Therefore, fourthly, the relationship that the people have with the language they speak must be evaluated additionally.

In this article, the aforementioned aspects will be discussed.

1. Demographic composition. The Udmurts are natives of the Udmurt Republic. According to the survey carried out in 2002, 60,1% of the Russians, 29,3% of the Udmurts and 6,9% of the Tartars were living in the republic, respectively. Thus, the Udmurt share of the population had sunk by 11% since 1989.

2. The official status of the Udmurt language. The Udmurt language alongside with Russian has an officially acknowledged status in the republic (the law passed in 25 October 1991).

3. Institutional support. There are various institutions doing their share of carrying the nationality politics of the Udmurt Republic into effect.

a) Societal and governmental institutions.

b) The cultural joint organisations and social movements.

c) The scientific centres for research on the Udmurt language.

When discussing the state of the Udmurt language, three above-mentioned indicators may prove insufficient. The Udmurts' actual relationship with the language they speak is a matter for a more comprehensive review.

Key-words: *Udmurt language, sociolinguistics, mother tongue, Udmurt population, language research centres, urbanisation in Udmurtia*